

CLASICI AI LITERATURII UNIVERSALE

DOSTOIEVSKI

Amintiri
din Casa morților

Traducere de
NICOLAE GANE

Prefață de
ION IANOȘI

CORINT

Redactor: MIRELLA ACSENTE
Tehnoredactare computerizată: MIHAELA CIUFU

Designul copertei: ANDREEA APOSTOL
Ilustrația copertei reproduce un fragment din tabloul
Le Chiffonnier de Jean François Raffaëlli

Dostoievski
Записки из Мёртвого дома

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
GRUPULUI EDITORIAL CORINT.
CORINT este marcă înregistrată.

ISBN: 978-606-8623-88-7

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DOSTOEVSKI, FEODOR MIHAJLOVIC

Amintiri din Casa morților/ Dostoievski, trad.: Nicolae Gane;
pref.: Ion Ianoși. - București: Corint Books, 2015
ISBN 978-606-8623-88-7

I. Gane, Nicolae (trad.)
II. Ianoși, Ion (pref.)

821.161.1-31 = 135.1

PREFAȚĂ

Amintiri din Casa morților (în traducere literală: *Însemnări din Casa morții*) a apărut, parțial, în revista *Ruski' Mir* (1860–1861), iar integral în revista lui Dostoievski, *Vremia* (1861–1862), apoi, în volum separat, în succesive ediții antume (1862, 1865, 1875).

Autorul și-a proiectat scrierea fiind la ocnă. Curând după eliberare, el descrie, din Omsk, fratelui său Mihail (30 ianuarie – 22 februarie 1854), drumul de la Petersburg până în adâncul Siberiei, traiul de ocaș, raporturile cu alți deținuți; și, în ciuda condițiilor îndurate, își exprimă satisfacția pentru experiența acumulată: a văzut „caractere profunde, tari, minunate”, a descoperit „aur curat, sub crusta grosolană care-l acoperea”, s-a amestecat cu „vagabonzi și bandiți”, cu un întreg „popor teribil”, a cunoscut atât de bine „poporul rus” „cum poate nu-l cunosc mulți”.

Pe 18 ianuarie 1856, îi comunică lui Apollon Maikov cum a elaborat la ocnă, „în cap”, o povestire amplă, dar la ieșire n-a putut s-o scrie. Totuși, își anunță curând fratele și cunoscuții că lucrează la „un roman mare”, alcătuit din „episoade diferite”. A distrus, se pare, prima parte, în ciornă. Termină, mai întâi, povestirile *Visul unchiului* și *Stepancikovo și locuitorii săi*. Abia după aceea revine la cartea proiectată. Din Tver îi comunică fratelui său, pe 11 octombrie 1859, intenția de a o publica anul următor.

Pe lângă scrisori, cercetătorii reconstituie gestația *Amintirilor* din așa-numitul *Caiet siberian* și din relatările unor apropiați: medicul-șef din spitalul închisorii, unde a scris primele șase capitole, păstrate de infirmierul principal; un prieten din Semipalatinsk, care l-a văzut lucrând la carte. Pregătirea ei îndelungată a facilitat elaborarea definitivă într-un răstimp scurt.

Amintiri din Casa morților au o structură deosebită față de povestirile anterioare și celebrele romane ulterioare. Cartea e situată între „poezie și adevăr”, între o mărturie subiectivă și o narațiune obiectivă. Ea nu disimulează trăirile martorului ocular, urmele documentării; dar mai e și rodul fanteziei. În literatura timpului, osmoza veridicității

reportericești cu imaginația asumată au experimentat-o Lev Tolstoi, în *Povestirile din Sevastopol*, rememorând episoade din războiul ruso-turc prin avataruri proprii de pe front, și Aleksandr Herzen, în *Amintiri și cugetări*, frescă a epocii și autobiografie spirituală. Dostoievski nu voia să încetezeze autenticitatea relatării printr-un exces de imaginație. A renunțat la conflictele palpitate, a derulat întâmplările în cheie epică, dar cu dramatismul lor inerent. Cartea e situată la o răscruce de genuri și de specii. Întâmplări extraordinare sunt narate impasibil; dar tonul aparent calm saturează epicul cu un fior liric și tragic. E prima mărturie despre ocnă și deportați, rimând cu interogațiile grave specifice literaturii ruse. Din Roma, autorul îi scrie lui Nikolai Strahov, la 18 (30) septembrie 1863: „*Casa morților* a atras atenția publicului ca o înfățișare a ocnașilor, pe care, până la *Casa morților*, nimeni nu i-a zugrăvit *plastic*.” Anton Cehov va relua experiența în notele sale de călătorie prin insula Sahalin, loc de exil și detenție.

Natura „intermediară” a formulei alese o conferă personajul naratorului Aleksandr Petrovici Goreancikov. Prin el, autorul îl apropie și-l distanțează pe cititor de faptele descrise, suplimentează autenticitatea față de un subiect romanesc obișnuit și, totodată, maschează parțial caracterul autobiografic al trăirilor. Goreancikov — aflăm — e nobil ca origine, are cam 36 de ani, se află de zece ani la ocnă pentru a-și fi omorât, din gelozie, soția. Povestirea nu mai revine asupra motivării inițiale a condamnării; dimpotrivă, capitolul al doilea sugerează întemnițarea lui Goreancikov din motive politice, și în continuare apar aluzii în același sens. Se fac referiri la deținuții politici polonezi și decembriști ori la soțiile lor (Dostoievski întâlnise câteva dintre ele). Realul substrat autobiografic le-a fost limpede cititorilor. Criticul Orest Miller confirmă filonul memorialistic prin chiar spusele scriitorului: el și-a reconstituit propria viață și existența foștilor ocnași, dar cu nume fictive. Deși în anturajul lui Goreancikov se află puțini condamnați politici, simțim aluzia la fostul participant al „cercului Petrașevski”: adepții acestuia fuseseră dispersați în diferite închisori siberiene, în timp ce exilații decembriști au rămas împreună.

Înlocuirea propriei persoane cu un narator plăsmuit ținea seamă de imixtiunile cenzurii (de care, totuși, unele capitole nu aveau să scape). Fostul deținut, supravegheat de temuta Secție a V-a până aproape de moarte, nu-i mai simpatiza totuși pe „politici” dintre nobili. Goreancikov reia obsesiv neîncrederea și chiar dușmănia cu care oamenii de rând îi privesc pe deținuții de proveniență nobiliară.

Înstrăinarea lor de masa ocnașilor e subliniată tot mai apăsător, până la o mărturisire concludivă: un „domn” nu va avea prieteni, va trăi izolat, „surghiunit în mijlocul poporului”. Convingerea personală, extrasă din cele trăite, o va relua epilogul romanului *Crimă și pedeapsă*, când Raskolnikov va ajunge într-o nouă „Casă a morților”. Rodion va percepe aceeași „prăpastie înfiorătoare”, va fi disprețuit, batjocorit, urât de criminali fioroși, care, la un moment dat, vor dori „să-l omoare ca pe un ateu”. Necredința va motiva, în principal, dezbinarea celor „două națiuni deosebite”: înstrăinarea de Dumnezeu îi înstrăinează pe „domni” de mujici. (Asemănător va fi, în romanul *Învierea*, diagnosticul lui Tolstoi.) E o motivație încă slabă în *Amintiri*, deși, la eliberare, speranța lui Goreancikov în „învierea din morți” prefigurează „învierea lui Lazăr”, pe care o va dobândi în cele din urmă Rodion Raskolnikov, cu sprijinul Soniei Marmeladova; și o prefigurează unele scene în care e invocată dragostea creștinească, precum în pasajul în care Alei, neprihănitul băiat daghestanez, îi amintește povestitorului îndemnul lui Iisus: „Jertați, iubiți, nu nedreptățiți pe nimeni, iubiți-i și pe vrăjmașii voștri.”

Dintre cei 250 de ocnași întâlniți, Goreancikov-Dostoievski evocă multe personaje, majoritar oameni umili. Unii sunt cu totul pașnici: bătrânul sectant din Starobudie, „moșul” cu o tristețe fără leac în suflet, sau Akim Akimîci, fostul sublocotenent din Caucaz, naiv și sfios, neînțelegând pentru ce a fost condamnat la doisprezece ani de muncă silnică. Din aceeași categorie mai fac parte giuvaiergiul-cămătar Isai Fomici Bumstein, așteptând să se însoare la sfârșitul condamnării sale de douăzeci de ani; Baklușin, care a ucis un neamț bogat, noul pretendent la mâna logodnicei sale; paricidul care își pomenea cu deplină liniște sufltească tatăl, fiindcă — aflăm ulterior — îndurase zece ani de muncă silnică fără motiv, până când adevărații ucigași, prinși, mărturisiseră crima (Dmitri Karamazov va fi și el un fals paricid, osândit în locul lui Smerdeakov); sau Lomovii, învinuiți de a-și fi ucis slugile, știind că Gavrilka, aflat printre ei la ocna, pentru o altă nelegiuire, este adevăratul ucigaș.

Mai sunt apoi ocnașii total lipsiți de scrupule, oricând gata să sfâșie și săucidă. A-v, Aristov, este prototipul literar al lui Svidrigailov. Un tânăr dintr-o familie de nobili (ca Stavroghin), mânat de o nestăpânită poftă de plăceri (ca Svidrigailov), vinde, printr-un denunț fals, pentru bani, zece oameni (cum ar fi putut proceda Smerdeakov), iar la ocna continuă să fie de tot imoral (ca Verhovenski-junior). O ființă ticăloasă, cinică și perversă, cu pofte bestiale, pentru care e gata să

înjunghie: ruda celor mai josnici soli ai „subteranei” din romanele dostoevskiene târzii. Un alt Quasimodo moral desfigurat e tătarul monstruos Gazin, ucigaș de copii, mânat de o voluptate sadică (necinstirea copilelor va reapărea în portretele lui Svidrigailov și Stavroghin), un „păianjen uriaș de mărimea unui om” (motivul păianjenului va reveni și el la Svidrigailov).

Petrov e un alt ocnaș, îndârjit și periculos, capabil să omoare pentru 25 de copeici. Voința îi domină ființa, de aceea el aduce în discuție — înainte de Raskolnikov — tema napoleoniană. De fapt, o readuce, întrucât motivul apăruse prima oară în *Domnul Proharcin*. Semion Ivanovici Proharcin, aparent sărac, agonisind tainic o avere frumușică (2 497 ruble) este întâiul personaj dostoevskian comparat la un moment dat cu Napoleon — în intenție antitetic, dar surprinzând, la acest reprezentant al „oamenilor sărmani” petersburghezi, o efectivă năzuință „napoleoniană” (sau „rothschildiană”). La ocnă, voința ca suprem principiu al lipsei de principii o conturează Petrov și o desăvârșește Orlov. Ucigașul de bătrâni și copii este orgolios, trufaș, suportă orice pedepse pentru că se știe posesorul unor nelimitate energii. „Supraom”, nu din rândul demonilor romantici, ci al bestiilor prozaice, el își afirmă singularitatea prin foc și sânge. Fire încă nevăzute îl leagă de viitorii Raskolnikov, Stavroghin sau Ivan Karamazov, care vor urmări și ei să fie, sublimat și nesublim, „supraoameni”.

Fiecare personaj e ireductibil la grupul său tipologic. Sușilov, care își schimbase identitatea pentru o cămașă roșie și o rublă de argint cu un condamnat la mai mulți ani, e deosebit de alții dispuși la asemănătoare învoieli defavorabile. Un oarecare Aleksandr îi relatează naratorului, internat în spitalul pușcăriei, modul său singular de a suporta patru mii de lovituri de bici. O nuvelă de mare profunzime psihologică o constituie *Bărbatul Akulinei*, povestea ocnașului Șișkov, ca delirul unui creier răvășit de febră: despre sufletul sărmanei Akulka, batjocorită de Filka Morozov, pe care nu încetează să-l iubească, despre sufletul lui Șișkov însuși, care, știindu-i nevinovăția, o snopește în bătaie și, până la urmă, într-o tenebroasă răzvrătire a simțurilor, o și ucide bestial.

Un loc aparte îl ocupă ofițerii. Locotenent-colonelul G-kov sau locotenentul Smekalov sunt omenoși, deși nu pot ameliora destinul ocnașilor. Majoritatea sunt însă niște fiare, precum maiorul „mereu îmboldit să lovească, să-l oprime pe om, să-l strivească”, sau sadicul Jerebiatnikov, „un monstru între monștri”, un „virtuoz rafinat al pedepsei corporale”. Autorul inserează în text meditații despre călăi,

modernul „călău-gentleman”, spre deosebire de călăul ordinar, geneza tiranului. Dintr-o „deprindere”, tirania devine o „boală”. „Sângele și puterea îmbată”, „duc la cruzime și desfrâu”, până când revenirea tiranului „la învierea morală este aproape cu neputință” — observații variate de un Mișkin, Aleoșa sau Zosima, puse în practică de un Svidrigailov, Stavroghin sau Smerdeakov.

Importante sunt meditațiile despre muncă, pedepsirea cu „o muncă total inutilă și absurdă”; despre pedepsele corporale, bătaia cu bățul sau nuiaua, trecerea condamnatului prin „ulița verde”. Reprezentația de teatru în care un rol e interpretat cu talent de Baklușin prilejuiește gândul despre irosirea atâtor forțe „la noi, în Rusia, prin temnițe, într-o viață de mizerie”.

E un laitmotiv tragic, ilustrat și de șoimul cu aripile frânte. La părăsirea ocnei, Goreancikov-Dostoievski reia laitmotivul, absurda irosire a tinereții de către oamenii „poate cei mai înzestrați și cei mai puternici din sânul poporului nostru”. „Și din vina cui?” E o întrebare caracteristică literaturii ruse. Herzen își intitulase o povestire *Cine-i de vină?*, Aleksandr Ostrovski va scrie o piesă cu titlul *Vinovați fără vină*, Nikolai Cernișevski, întemnițat în fortăreața Petru și Pavel, își încheie romanul *Ce-i de făcut?* tocmai la sfârșitul anului 1862 și începutul lui 1863.

După *Amintiri din Casa morților* vor urma *Însemnări din subterană* și cele cinci romane mari. Teribilul lor diagnostic își dezvăluie de pe acum semnele prevestitoare. Ele au stârnit admirația multor iluștri contemporani, de la Turgheniev la Nietzsche. În septembrie 1880, Tolstoi îi scria lui Nikolai Strahov: „Zilele acestea am fost cam bolnav și am citit *Casa morților*. Uitasem multe din ea și acum, recitind-o, pot spune că nu cunosc o carte mai bună din întreaga literatură rusă, inclusiv Pușkin. Nu atât tonul, cât punctul de vedere este uluitor — sincer, natural și creștinesc. O carte frumoasă, plină de învățăminte. M-am delectat ieri toată ziua cu ea, cum nu m-am mai delectat de multă vreme. Dacă-l vedeți pe Dostoievski, transmiteți-i că mi-e drag.”

Dostoievski va muri peste o jumătate de an.

Ion IANOȘI

TABEL CRONOLOGIC

- 1821:** La 30 octombrie (11 noiembrie), la Moscova, se naște fiul mai mic al medicului Mihail Andreievici Dostoievski și al Mariei Dostoievskaia, Feodor Mihailovici Dostoievski.
- 1834–1837:** Viitorul scriitor urmează o școală secundară particulară, timp în care citește foarte mult. Studiază limba latină cu tatăl său.
- 1838–1843:** Urmează Școala militară de inginerie din Petersburg, o instituție de învățământ de mare prestigiu.
- 1844:** Renunță definitiv la cariera de inginer (care nu-l atrăgea) și se orientează spre litere, traducând în rusește romanul lui Balzac *Eugénie Grandet*.
- 1846:** Debutează în literatură cu microromanul *Oameni sărmani* (terminat la începutul anului 1845), fiind salutat de către Nekrasov ca „un nou Gogol”. De acum înainte, Dostoievski se va dedica întru totul creației literare.
- 1848:** Apar *Un pom de Crăciun și o nuntă* și „romanul sentimental” *Noapți albe*.
- 1849:** La 23 aprilie este arestat și închis (împreună cu alți 21 de membri ai grupului lui Petrașevski) în fortăreața Petropavlovskaja. Este condamnat la moarte, ca și ceilalți oponenți ai regimului, dar în ultimul moment pedeapsa i se comută în închisoare silnică și deportare, cu pierderea drepturilor civile.
- 1850–1854:** Anii de muncă silnică la penitenciarul din Omsk, ani de privațiuni și de boală, vor marca decisiv personalitatea lui Dostoievski, alimentându-i nu doar romanul *Amintiri din Casa morților* (relatarea cu aspecte autobiografice a acestei experiențe-limită), ci întreaga creație literară.

- 1857:** Se căsătorește cu Maria Dimitrievna Isaieva, dar căsnicia sa va fi destul de zbuciumată din cauza bolii soției, scriitorul găsindu-și refugiul în lectură și în propria sa creație.
- 1862:** Se tipărește prima ediție (incompletă) din *Amintiri din Casa morților*.
- 1864:** Anul morții soției sale și a fratelui său. Publică totuși *Însemnări din subterană*, un fel de revenire polemică asupra perioadei sale siberiene.
- 1866:** Este poate anul care marchează începutul perioadei sale de maturitate creatoare. Acum apar *Crimă și pedeapsă* și *Jucătorul*.
- 1868:** Termină de scris *Idiotul* (început în 1867, dar publicat abia în 1874), unul dintre cele mai mari și mai tulburătoare romane ale sale, atât prin problematica imposibilă abordată, cât și prin realizarea sa de excepție.
- 1870:** Publică *Soțul etern* și scrie (la Dresda) *Posedații (Demonii)*, roman ce va vedea lumina tiparului în 1871–1872.
- 1875:** Apare, în foileton, în revista lui Nekrasov și Scedrin (*Otecestvennîe zapiski*), romanul *Adolescentul*.
- 1877:** Continuă să publice *Jurnalul unui scriitor*.
- 1880:** Este anul de apogeu al creației și faimei sale, marcat de apariția romanului *Frații Karamazov*, pe care scriitorul însuși, conștient de propria sa valoare, îl consideră capodopera sa.
- 1881:** La 28 ianuarie (9 februarie), la numai 60 de ani, Dostoievski încetează din viață.

PARTEA ÎNTÂI

INTRODUCERE

PE ÎNDEPĂRTATELE MELEAGURI ALE SIBERIEI, în mijlocul stepelor, printre munți și păduri de netrecut, întâlnești din loc în loc câte un orașel cu o mie, cel mult două mii de locuitori, durat numai din lemn, cu câte două biserici — una în mijlocul orașului, cealaltă la cimitir — așezări nu prea arătoase, ce seamănă mai mult cu satele mai răsărite din împrejurimile Moscovei decât cu un oraș adevărat. De obicei, ele sunt îndestul asigurate cu ispravnici, zapcii, cu toată liota de subofițeri. Cu tot frigul, slujbele la stat țin de cald în Siberia. Locuitorii sunt niște oameni așezați, fără nici un fel de pretenții liberale; rânduielile sunt vechi, adânc înrădăcinate și consfințite de veacuri. Funcționarii, care pe bună dreptate țin locul nobilimii siberiene inexistente, sunt fie de prin partea locului, siberieni de baștină, fie veniți din Rusia, îndeosebi din cele două capitale, atrași de sporurile speciale la leafă, cu îndoite indemnizații de deplasare și de ispititoare speranțe de viitor. Dintre ei, cei care știu să dezlege secretul vieții rămân mai întotdeauna în Siberia și prind bucuroși rădăcini pe aceste meleaguri. Cu timpul, belșugul roadelor dulci pe care le culeg îi răsplătește cu prisosință. Alții însă, oameni ușuratici și care nu se pricep a dezlega această taină a vieții, încep curând să se plictisească și să se întrebe cu amărăciune pentru ce au venit aici. Așteaptă nerăbdători să se scurgă cei trei ani, cât sunt obligați după lege să rămână aici, pentru ca imediat după împlinirea termenului legiuit să-și ceară mutarea și să se întoarcă acasă, hulind Siberia și bătându-și joc de ea. Nu au însă dreptate, căci nu numai sub raportul avantajelor pe care le oferă slujba la stat aici, dar și din multe alte puncte de vedere, în

Siberia se poate trăi minunat. Clima e admirabilă; sunt foarte mulți negustori cu dare de mână și primitori; printre localnicii de alte neamuri se găsesc așijderi destui oameni foarte înstăriți; domnișoarele înfloresc ca niște boboci de trandafir și sunt de o neînchipuită moralitate. Vânatul dă buzna pe străzi și numai că nu se izbește de pușca vânătorului. Șampania curge gărlă, icrele sunt delicioase, recoltele îmbelșugate... Într-un cuvânt, e un pământ binecuvântat, pe care însă trebuie să știi să-l folosești, și, ce-i drept, în Siberia mulți se pricep să-l folosească.

Într-unul din orașelele acestea, pline de voie bună și mulțumire de sine, cu locuitori simpatici — un orașel care mi-a lăsat o amintire neștersă, l-am întâlnit pe Aleksandr Petrovici Goreancikov. Descendent al unei familii de nobili, moșieri din Rusia Centrală, fusese osândit la muncă silnică de gradul al doilea pentru că își omorâse nevasta. După ispășirea pedepsei de zece ani la ocnă, își ducea traiul cuminte și nebăgat în seamă printre coloniștii din orașelul K. Era trecut, de fapt, în registrul de locuitori ai unei plase din apropiere, dar stătea în oraș, unde și putea câștiga într-un fel existența, dând meditații copiilor. Prin orașele Siberiei pot fi văzuți adeseori meditatori dintre coloniștii deportați. Sunt primiți cu bunăvoință și predau mai ales limba franceză, atât de trebuincioasă în viață, și de care, fără ei, în colțurile acestea îndepărtate ale Siberiei oamenii n-ar fi avut habar. Pe Aleksandr Petrovici l-am întâlnit întâia oară în casa primitoare a onorabilului Ivan Ivanîci Gvozdikov, vechi și merituos slujbaş, părinte a cinci fiice de diferite vârste, în care își pusese mari speranțe. Fetele luau de patru ori pe săptămână lecții de la Aleksandr Petrovici, care era plătit cu treizeci de copeici lecția. Înfașurarea lui îmi atrase luarea-aminte. Era un om slab și neobișnuit de palid, mic, pirpiriu, încă destul de tânăr; să fi avut cel mult treizeci și cinci de ani. Umbla totdeauna foarte curat îmbrăcat, în haină de croială europeană. Când îi vorbeai, te privea fix, foarte atent, îți asculta fiecare cuvânt cu o politețe severă, căutând parcă să-i pătrundă tot tâlcul adânc, ca și cum întrebarea dumitale l-ar fi pus în fața unei enigme ce se cerea dezlegată, sau ai fi urmărit să-i smulgi o taină; în cele din urmă,

Îți răspundea scurt și precis, dar își cântărea cu atâta grijă fiecare vorbă, încât, la un moment dat, simțeai o jenă inexplicabilă și te grăbeai tu însuși să pui capăt discuției. L-am întrebat cu acest prilej pe Ivan Ivanîci ce știe despre Goreancikov și am aflat că duce o viață austeră, ireproșabilă și că altminteri el, Ivan Ivanîci, nu i-ar fi încredințat educația fiicelor sale; dar că, în general, e un om ursuz, care fuge de lume, că-i foarte învățat, citește mult, dar e scump la vorbă, încât e aproape cu neputință să-l provoci la o discuție. Unii susțineau că e pur și simplu nebun, grăbindu-se totuși să adauge că aceasta n-ar fi, de fapt, cine știe ce meteahnă și că mulți dintre cetățenii de vază ai orașului ar fi oricând dispuși să-l ajute și să-l sprijine, ba chiar că el ar putea fi de folos scriind petiții ș.a.m.d. Se credea că are o sumedenie de rude în Rusia, printre care unii erau, poate, oameni influenți; toți știau însă că, din clipa deportării, întrerupsese definitiv orice legături cu neamurile, că, într-un cuvânt, își făcea singur un rău. De altfel, toată lumea la noi cunoștea povestea vieții acestui om; se știa că-și omorâse nevasta din gelozie, chiar în primul an de căsnicie, și că se denunțase el însuși, dându-se pe mâna justiției, ceea ce-i ușurase mult pedeapsa. Astfel de fapte sunt privite întotdeauna ca adevărate năpaste vrednice de milă. Și totuși, acest om ciudat se ținea mereu departe de lume și nu se arăta decât atunci când trebuia să se ducă la vreo lecție.

La început, nu-mi atrăsese atenția în mod deosebit; mai târziu însă, fără să-mi dau seama de ce, l-am privit cu mai multă luare-aminte; avea în el ceva enigmatic. Dar era cu neputință să intri în vorbă cu el. Răspundea, ce-i drept, la orice întrebare de-a mea, de parcă aceasta i-ar fi fost cea dintâi datorie, dar răspunsurile lui mă stânjeneau oarecum și-mi era penibil să-mi continuu întrebările; de altfel, convorbirile de acest soi aduceau întotdeauna pe chipul lui o expresie de suferință și istovire. Îmi amintesc că într-o minunată seară de vară am ieșit împreună de la Ivan Ivanîci. Îmi trecu deodată prin minte să-l invit la mine să fumăm o țigară. Mi-ar fi greu să descriu spaima ce i se întipări în clipa aceea pe obraz; își pierdu cu desăvârșire cumpătul, bângui zăpăcit câteva cuvinte fără legătură și, deodată, după ce îmi

aruncă o privire încărcată de mânie, o rupse la fugă în direcția opusă. Am rămas uimit. De atunci, de câte ori mă întâlnea, părea că-l încercă un fel de teamă. Eu însă nu m-am dat bătut; ceva mă atrăgea la el, încât după o lună mă înființai, cu totul pe neașteptate, acasă la dânsul. Am procedat, firește, fără tact și nechibzuit. Locuia la marginea orașului în casa unei bătrâne târgovețe, a cărei fiică, bolnavă de tuberculoză, avea un copil din flori, o fetiță de zece ani, zburdalnică și dragălașă. În clipa în care am intrat pe ușă, Aleksandr Petrovici tocmai o învăța să citească, și când mă văzu, se tulbură la culme, de parcă l-aș fi prins asupra cine știe cărei fapte nedemne. Zăpăcit, se ridică în grabă și rămase nemișcat, privindu-mă țintă. În sfârșit, ne așezarăm. Îmi urmărea bănuitor privirile, ca și cum s-ar fi așteptat să surprindă în ele un anume gând tănuit. Mi-am dat seama numaidecât că era un om extrem de bănuitor. Mă privea cu ostilitate, de parcă ar fi vrut să-mi spună: „Dar nu mai pleci odată?” Am încercat să intru în vorbă cu el, povestindu-i despre orașelul nostru, punându-l la curent cu ultimele noutăți, dar el se eschiva cu încăpățănare de la orice discuție, zâmbind cu răutate și mărginindu-se la răspunsuri monosilabice; constatai cu acest prilej că nu era la curent nici măcar cu noutățile cele mai banale din oraș, cunoscute de toată lumea, și că nu avea nici măcar dorința să le afle. Îi vorbii apoi de ținutul nostru, de nevoile lui; mă asculta în tăcere, uitându-se fix în ochii mei cu o privire atât de ciudată, încât mi se făcu parcă rușine de toată convorbirea aceasta; și totuși, era cât pe-acți să-l scot din rezerva lui ostilă, oferindu-i teancul de cărți și reviste, încă netăiate, pe care le ridicasem chiar atunci de la poștă. Le învălui într-o privire lacomă, dar își schimbă pe dată gândul și refuză să le rețină, sub cuvânt că n-are vreme de citit. În sfârșit, îmi luai rămas-bun și, cum mă văzui afară, simții că mi se ia o piatră de pe inimă. Îmi dădeam seama, rușinat, că a fost o nerozie din partea mea să dau buzna peste un om care își propusese să se țină cât mai departe de lume. Dar faptul era consumat. Băgasem de seamă că avea prea puține cărți — prin urmare, nu era adevărat că citea mult. Și totuși, în vreo două rânduri, trecând cu trăsura foarte târziu

prin fața locuinței lui, văzusem ferestrele luminate. Ce-l făcea, oare, să vegheze până aproape de ziuă? Nu cumva scria? Și dacă era așa, ce anume?

Împrejurările mă siliră să lipsesc din oraș aproape trei luni de zile. Întorcându-mă acasă abia în iarnă, aflai că Aleksandr Petrovici murise și că nici în ceasul din urmă nu voise să cheme un doctor. Lumea din oraș îl și uitase aproape. Odaia în care locuise era goală. Făcui numaidecât cunoștință cu gazda lui, cu gândul să afl de la ea cu ce se ocupa chiriașul și dacă nu cumva scria. Pentru două grivne, ea îmi aduse un coș plin de hârtii rămase de la răposatul și-mi mărturisii că rupsesese două caiete. Era o femeie posacă, tăcută, și n-am izbutit să afl de prea multe de la ea. N-a fost în stare să-mi spună cine știe ce lucruri noi despre chiriașul ei. Din răspunsurile ei reieșea că acesta nu lucra aproape nimic și că luni de-a rândul i se întâmpla să nu-și arunce ochii pe o carte ori să ia în mână condeiul; în schimb, se plimba toată noaptea în lung și în lat prin odaie, frământat de gânduri; câteodată vorbea cu glas tare. O îndrăgise mult pe nepoata ei, Katia, mai ales după ce află cum o cheamă; în ziua de Sfânta Katerina se ducea să facă parastas pentru pomenirea sufletului cuiva. Vizitele îl iritau, așa că nu primea pe nimeni; din casă nu ieșea decât atunci când se ducea să dea lecții; până și la gazda lui se uita posomorât și încruntat, când, o dată pe săptămână, aceasta venea să-i deretice prin odaie; în cei trei ani cât stătuse cu chirie la ea, nu schimbaseră aproape nici o vorbă. O întrebai pe Katia dacă-și amintea de dascălul ei. Mă privi tăcută și, întorcându-și fața la perete, izbucni în plâns. Vasăzică, omul acesta știuse să se facă iubit cel puțin de un suflet de copil.

Am luat vraful de hârtii cu mine și toată ziua aceea am petrecut-o cercetându-le. Cea mai mare parte din ele erau cu totul lipsite de interes: niște hârtii fără însemnătate sau caiete cu exerciții de caligrafie ale elevilor. La urmă, îmi căzu în mână un caiet destul de gros, cu o bună parte din pagini acoperite cu o scriere mărunță. Cine știe când și în ce împrejurări fusese aruncat de către autor și dat uitării! Era o descriere, foarte incoerentă, a celor zece ani petrecuți de Aleksandr Petrovici la ocnă. Uneori,

această descriere era întreruptă de o altă povestire, de niște amintiri ciudate, înfiorătoare, scrise la repezeală, în rânduri neregulate, febrile, ca sub imperiul unei constrângerii. Recitii de câteva ori aceste crâmpie și rămăsei aproape convins că ele fuseseră scrise într-o clipă de nebunie. În schimb, însemnările ocnașului, „Scene din Casa morților”, cum le numește el însuși la un moment dat în manuscrisul său, nu mi-au părut cu totul lipsite de interes. O lume cu desăvârșire nouă, necunoscută până atunci, ciudățenia anumitor fapte, în sfârșit, o serie de observații și reflecții originale asupra acestei lumi de oameni decăzuți m-au captivat și am citit unele pasaje cu cel mai viu interes. Posibil să mă fi înșelat. Ca să mă verific, aleg pentru început două-trei capitole din aceste însemnări și le supun aprecierii cititorului...

I

CASA MORȚILOR

TEMNIȚA NOASTRĂ SE GĂSEA în marginea unei cetăți, lângă valul de centură. Dacă priveai prin crăpăturile gardului împrejmuitor, nădăjduind să răzbești cu ochiul în lumea dinafară, nu ți se arăta decât un petic de cer și un val de pământ acoperit cu buruieni, pe a cărui creastă se plimbau santinelele zi și noapte, înainte și înapoi, în pas măsurat, și te încerca gândul că vor trece ani după ani și te vei întoarce mereu la câte o crăpătură din gard și vei vedea același val, aceleași santinele și același petic de cer — nu cerul de deasupra temniței, ci cu totul alt cer, îndepărtat, liber.

Închipuiți-vă o curte mare, lungă de două sute de pași și lată de o sută cincizeci, împrejmuită de un gard în formă de hexagon neregulat, făcut din pari înalți, strâns lipiți între ei, înfiți adânc în pământ, ascuțiți la vârf și prinși cu grinzi transversale — îngrăditura dinafară a temniței. Într-o parte a acestui gard e tăiată o poartă solidă, veșnic închisă, păzită zi și noapte de santinele, și care nu se deschide decât atunci când ocnașii sunt duși la lucru. Dincolo de poartă e lumină, libertate: oameni ca toți oamenii. Dar dincoace de poartă, îți imagineai această lume ca pe nu știu ce basm irealizabil. Nu tot astfel se înfățișa lumea

dinlăuntru — lumea noastră, cu totul aparte; ea își avea obiceiurile, portul și legile ei ciudate: era o casă a morților vii, cu o viață cum nu se poate închipui, oamenii fiind altfel decât toți ceilalți. Acest colț de lume am de gând să-l descriu.

Când pătrunzi în curte, dai cu ochii de câteva clădiri. De o parte și de alta se întind două șiruri de barăci de lemn, cu un singur cat, făcute din trunchiuri cioplite: sunt cazărmile ocnașilor. Aici stau închiși deținuții, împărțiți în mai multe categorii. În fundul curții se mai vede o clădire — bucătăria, alcătuită din două încăperi, iar ceva mai departe se află o altă clădire care adăpostește, sub același acoperiș, pivnițele, hambarele și magaziile. La mijloc curtea e goală, alcătuiind un teren drept și destul de mare. Este locul de adunare al ocnașilor așezați în coloane. Apelul se face de trei ori pe zi: dimineața, la prânz și seara, uneori și peste zi, dacă temnicerii intră deodată la bănuială ori, nefiind îndeajuns de pricepuți la număr, li se năzare ceva. Între gard și clădiri rămâne, de jur împrejur, un spațiu liber destul de mare, unde unii ocnași, mai ursuzi și mai retrași, obișnuiesc să se plimbe în ceasurile când nu se lucrează, feriți de privirile celorlalți și măcinându-și în singurătate gândurile amare. De câte ori îi întâlneam în aceste plimbări, îmi plăcea să le observ fețele posomorâte, stigmatizate și încercam să ghicesc gândurile ce-i frământă. Așa, de pildă, unul își făcuse o adevărată îndeletnicire din a număra, în timpul plimbărilor, parii gardului. Erau cu totul vreo mie cinci sute; îi număraseră de nu știu câte ori și-i avea în seamă ca într-un inventar. Fiecare par înseamnă o zi de trudă în temniță; în fiecare zi scădea de la numărătoare câte un par și în felul acesta avea socoteala exactă a zilelor de muncă silnică ce-i mai rămăneau de făcut până la împlinirea termenului de osândă. Se simțea cu adevărat fericit când ajungea să scadă ultimul par al unei porțiuni din cele șase laturi ale gardului. Avea de așteptat încă mulți ani, dar în temniță ai timp destul ca să te înveți cu răbdarea. Într-o zi, mi-a fost dat să văd cum își ia rămasbun de la frații lui de suferință un ocnaș care-și ispășise pedeapsa și urma să fie pus în libertate. Fusese osândit la douăzeci de ani de muncă silnică. Unii dintre ocnași își aminteau că-l văzuseră intrând tânăr, nepăsător, absolut departe cu gândul și de crima

pe care o făptuise, și de pedeapsa ce avea de ispășit. Acum părăsea temnița un moșneag cu părul alb, cu chipul trist și întunecat. Făcu în tăcere înconjurul celor șase cazărmi, trecu apoi prin fiecare din ele. Intra, se închina în fața icoanelor, apoi făcea o adâncă plecăciune înaintea tovarășilor săi întru nenorocire, rugându-i să nu-l pomenească de rău. Îmi amintesc de asemenea că într-o seară a fost chemat la poarta de intrare un deținut care fusese pe vremuri țăran înstărit undeva prin Siberia. Cu șase luni mai înainte primise vestea că fosta lui nevastă s-a remăritat, lucru care-l îndurerase peste măsură. În seara aceea ea venise la temniță și-l chemase ca să-i dea ceva de pomană. Au stat de vorbă câteva minute, au plâns amândoi și s-au despărțit ca să nu se mai întâlnească niciodată. I-am văzut fața când se întorcea la cazarmă. Într-adevăr, aici era o bună școală a răbdării.

Când începea să se însereze, toți deținuții intrau în cazărmi, ușile se încuiau și nu se mai putea ieși decât a doua zi dimineața. Îmi era întotdeauna peste măsură de greu să părăsesc curtea pentru a reintra în cazarmă. Închipuiți-vă o încăpere lungă, scundă, înăbușitoare, abia luminată de câteva lumânări de seau, care răspândeau un miros greu, sufocant. Nici acum nu sunt în stare să înțeleg cum de am putut rezista acolo zece ani și să mai supraviețuiesc. Ocupam pe piciul comun din dormitorul nostru trei scânduri: atât era locul de care mă puteam folosi. Pe același pici se înghesuiau treizeci de oameni. Iarna, ușile se închideau foarte devreme: trebuiau să treacă cel puțin patru ore până ce lumea se potolea și toți adormeau. Până atunci însă — zgomot, larmă, hohote de râs, ocări, zornăit de lanțuri, aer greu și înăbușitor, îmbâcsit de fum și exalații pestilențiale, capete rase și chipuri stigmatizate, veșminte zdrențuroase, în sfârșit, omul degradat și batjocorit până în ultimul hal... Da, multe mai e în stare să îndure omul! E o ființă care se obișnuiește cu orice și înclină să cred că este definiția cea mai potrivită omului.

Eram cu toții vreo două sute cincizeci de oameni. Numărul acesta rămânea mereu aproape constant. Unii își sfârșeau pedeapsa și plecau, alții mureau; în locul lor veneau noi osândiți. Și ce lume pestriță! Se găseau aici fel de fel de oameni. Cred că nu era gubernie sau ținut din Rusia care să nu fi fost reprezentat aici. Își

aveau reprezentanții și celelalte naționalități, printre aceștia erau și câțiva munteni din Caucaz. Toată omenirea aceasta fusese categorisită după gravitatea faptelor săvârșite și, deci, după numărul de ani căpătați ca pedeapsă. Îmi închipui, de asemenea, că nu era gen de crimă care să nu fi fost prezent aici. Grosul, categoria de bază a populației acesteia de întemnițați, îl formau cei condamnați la ocnă și deportare (la ocnă *tare*, cum ziceau cu multă candoare deținuții) civili; aceștia erau criminali condamnați și la degradare civică, izgoniți pentru totdeauna din societate și al căror chip însemnat cu fierul avea să rămână pentru totdeauna ca un stigmat al acestei repudieri. Toți aceștia fuseseră trimiși la muncă silnică pe termene de la opt până la doisprezece ani și, după ce își ispășeau pedeapsa, erau repartizați prin așezările siberiene ca deportați-coloniști. O altă categorie o alcătuiau deținuții militari, care nu erau condamnați și la degradare civică, rămânând în privința aceasta în situația celor din unitățile disciplinare ale armatei rusești. Erau trimiși aici pentru termene scurte; după ispășirea pedepsei, se întorceau ca soldați la batalioanele de linie din Siberia, de unde veniseră. Mulți dintre ei erau aduși curând înapoi, pentru alte infracțiuni, mai grave, de data aceasta însă nu pentru un timp scurt, ci pentru cel puțin douăzeci de ani. Categoria aceasta se numea „statornică”, și totuși osândiții ce făceau parte din ea nu erau condamnați la degradare civică deplină. Mai era apoi o categorie destul de numeroasă, alcătuită din cei mai primejdioși infractori, majoritatea proveniți din rândurile armatei și care se numea „secția specială”. Aci se trimiteau osândiți din toate colțurile Rusiei. Ei înșiși se socoteau condamnați pe viață, neștiind termenul muncii silnice pe care trebuiau să o execute. Regulamentul impunea să li se dea de lucru cantitativ de două și chiar de trei ori mai mult decât celorlalți. Categoria aceasta de criminali era ținută aici provizoriu, până la organizarea în Siberia a unor ocne speciale, cu muncă deosebit de grea. „Voi sunteți pe termen”, le spuneau ei celorlalți ocnași, „pe noi însă ocna ne mănâncă.” Mai târziu am auzit spunându-se că această secție a fost desființată. Afară de aceasta, în cetatea noastră a fost desființat și regimul interior civil și introdus un regim unic, cel al unităților militare disciplinare. A fost schimbată,

de bună seamă, în mod corespunzător, și administrația. Descriu aici, prin urmare, stările de fapt dinainte vreme, stări actualmente dispărute în negura timpurilor.

Da, e mult de atunci; acum îmi pare că totul n-a fost decât un vis. Mi-aduc aminte clipa când am fost adus în temniță, într-o seară mohorâtă de decembrie. Ocnașii se întorceau de la lucru, pregătindu-se pentru numărătoare. Un subofițer mustăcios mi-a deschis, în sfârșit, poarta acestei case ciudate, în care aveam să mă chinuiesc atâția ani, să îndur atâtea încercări, pe care nu mi le-aș fi putut imagina cât de cât dacă nu le-aș fi trăit aievea. Așa, de pildă, mi-aș fi putut oare închipui vreodată chinul groaznic, insuportabil, de a nu putea rămâne singur măcar o clipă, vreme de zece ani? La muncă, dus între paznici; în cazarmă, însoțit cu alți două sute de ocnași; niciodată singur, niciodată tu cu tine însuși! De altfel, nu era lucrul cel mai greu cu care trebuia să mă obișnuiesc!

Se aflau aici ucigași ocazionali și ucigași de meserie, tâlhari și șefi de bande tâlhărești, hoți de buzunare și vagabonzi versați în a șterpeli bani picați din senin sau de-ale mâncării. Mai erau și unii despre care cu greu ți-ai fi putut da seama cum de nimeriseră într-un asemenea loc. Și totuși, fiecare își avea povestea lui tulbure și apăsătoare ca mahmureala după o beție grea. Ocnașii vorbeau foarte puțin de trecutul lor; nu numai că nu le plăcea să și-l povestească, dar căutau, pare-se, nici să nu se mai gândească la ce-a fost. Am cunoscut printre ei ucigași atât de veseli și nepăsători, încât ai fi pus rămășag că niciodată conștiința nu le fusese tulburată de remușcări. Întâlneai însă și chipuri mohorâte, aproape totdeauna taciturne. În general, se întâmpla rareori ca vreunul să-și povestească viața și nici curiozitatea în privința aceasta nu avea trecere aici, nu intra, ca să zicem așa, în „obiceul pământului”; doar când și când vedeai pe careva că începe, neavând ce face, să-și depeze amintirile în fața unui vecin care îl asculta. Nimeni, la drept vorbind, nu-și putea uimi vecinul. „Știm noi ceva carte”, spuneau ei ades, cu un aer ciudat de superioritate și mândrie. Țin minte că într-o zi, un tâlhar, îmbătându-se (deținuții găseau posibilitatea uneori să se